

УДК 340.143: 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.12>*О. Г. Рогова, О. Г. Остапенко*

ФРАГМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОКТРИНИ ЧИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми. Зміни у міжнародно-правових відносинах після закінчення холодної війни, визнання міжнародної правосуб'єктності людини, утворення численних міжнародних організацій, посилення глобальних економічних, культурних, екологічних зв'язків, що супроводжувалося бурхливим сплеском правотворчості – ось далеко неповний перелік чинників, які у своїй сукупності та єдності поступово утворили «нову якість» міжнародного публічного права. Як зазначає О.В.Тарасов, за останні півстоліття наука та практика міжнародного права (надалі – МП) зазнали таких фундаментальних трансформацій, що є всі підстави говорити про зміну цілої парадигми МП [16, с. 300]. На тлі зазначених змін у науковому дискурсі активізувалися дослідження феномену фрагментації МП та глобалізації, як найбільш впливового чинника, що спричинив і продовжує спричиняти суттєві зміни у різних сферах суспільних відносин.

Як відомо, Доповідь Комісії міжнародного права Генеральної Асамблеї ООН (надалі – Комісія ООН) після тривалих досліджень у 2006 р. констатувала, що «Добре відомий парадокс глобалізації полягає в тому, що, хоч вона веде до посилення одноманітності життя суспільства в усьому світі, вона ж веде до посилення фрагментації, тобто до появи спеціалізованих та відносно автономних сфер функціонування та структури суспільства» [18, с. 213]. Поряд з терміном «фрагментація» у доповідях Комісії також застосовуються поняття «ерозія спільного міжнародного права», «розщеплення права на вузькоспеціалізовані «осередки», які претендують на відносну автономію один від одного та від загального права» [18, с. 214], які, власне, досить влучно відбивають сутність досліджуваного феномену.

Дослідженню фрагментації міжнародного права присвячені праці таких дослідників як С. Greenwood, А. Peters, М. Гнатовський, С. Задорожна, А. Перфільєва, О. Плотніков, О. Поєдинок, О.Радзівілл, О.Тарасов та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не можна не погодитися з точкою зору О. В. Плотнікова, що «слід відзначити одну принципову ваду, притаманну будь-якому доктринальному дослідженню фрагментації міжнародного права. Дана вада полягає у тому, що дослідження феномену фрагментації міжнародного права проводиться без дослідження сутності таких термінів як «фрагментація» в цілому та, зокрема, «фрагментація права». В результаті, дослідники фрагментації оперують цим терміном без належного осмислення його сутності [11, с. 96–97].

Дуже часто фрагментацію міжнародного права пов'язують з поліцентричністю та полісуб'єктністю правотворчості (тобто, правотворчість на рівні суверенних держав, наднаціональних утворень різного масштабу, організацій глобального громадянського суспільства тощо).

Юридичними ознаками феномену фрагментації міжнародного права називають: розширення сфери охоплення на тлі відсутності загальної (глобальної) координації; поява спеціалізованих та відносно автономних комплексів правових норм та сфер юридичної практики; інституційну багатоманітність (утворення наприкінці 90-х років ХХ сторіччя нових міжнародних організацій), що призвело до розходження у інтерпретації міжнародного права та його застосування; відсутність єдиного центру (суб'єкта) правотворчості і пов'язана з цим неможливість уніфікації. Як не дивно, але майже тотожні проблеми було виявлено дослідниками у контексті аналізу сучасної правової доктрини.

Зокрема, ще у дослідженні 1998 р., розмірковуючи про актуальні на той час проблеми правової доктрини, Mark Van Hoescke та Francois Ost виокремили «чотири проблеми сучасної правової доктрини...: прискорення права, поширення спеціалізованих галузей права та суб'єктів у сфері правової доктрини, а також плюралізація правових систем, чинних в межах однієї й тієї самої території» [21, р. 206]. Не можна не помітити, що навіть поверховий аналіз дозволяє виявити науково-практичні проблеми, які є спільними для сучасних досліджень правової доктрини як джерела права та МП.

З урахуванням фундаментального значення наукових поглядів Комісії ООН щодо сучасного стану та перспектив МП, на нашу думку, на порядку денному постає питання про доцільність теоретичного переосмислення доктрини МП. Залишаючи за межами нашого дослідження багатоманітність напрацьованих на теперішній час підходів щодо сутності, форм та наслідків фрагментації МП, вважаємо доцільним актуалізувати дискусію про його доктринальну «спроможність».

Саме тому **метою нашого дослідження** є аналіз феномену фрагментації міжнародного права у контексті сучасного стану доктрини міжнародного права та наукового дискурсу фрагментації. З урахуванням визначеної мети дослідження видається важливим проаналізувати існуючі загальнотеоретичні підходи щодо сутності правової доктрини та властивостей доктрини МП, визначити вплив фрагментації МП на сучасний науковий дискурс проблем МП та доктрини МП.

Проблемні аспекти юридичної природи та ознак правової доктрини. В умовах суттєвої трансформації національної правової системи України, що обумовлена подіями повномасштабної війни Російської Федерації проти України, видається важливим проаналізувати недостатньо вивчені властивості правової доктрини, а також акцентувати увагу на верифікації доктрини МП. На влучний вислів О. В. Буткевич, «в періоди зневіри в праві зростає потреба у його доктринальному обґрунтуванні, і, як наслідок це дає поштовх розвитку його науки» [1, с. 54].

Не можна не погодитися з Є. Ю. Полянським, що «найбільша кількість спекуляцій в юридичній літературі пов'язана з посиланням на категорію правової доктрини» [13].

Проблемні аспекти юридичної природи та ознак правової доктрини здобули висвітлення у працях таких науковців, як С. В. Батуріна, Є. П. Євграфова, М. Ю. Ємелін, О. О. Зозуля, М. В. Кармаліта, Є. Ю. Полянський, І. В. Семеніхін. Можна стверджувати, що на теперішній час термін «правова доктрина» застосовують для позначення різних явищ правової дійсності, зокрема: 1) ототожнюють правову доктрину з юридичною наукою, 2) вважають її продуктом професійної наукової діяльності, 3) асоціюють її з теорією права.

На думку М. Кармаліти, правова доктрина – це джерело (форма) права, засобами якого є система основоположних поглядів правознавців, що визначають стратегічні перспективи правового розвитку держави, науково обґрунтовують важливі проблеми права з метою більш ефективного їх вирішення, безпосередньо орієнтують на практичну дію та можуть виступати в якості регулятора суспільних відносин [7].

Є. Ю. Полянським було систематизовано багатоманітність поглядів на природу та ознаки правової доктрини [13]. На нашу думку, можна виокремити наступні ознаки правової доктрини: 1) має тісний зв'язок з правовою наукою, 2) характеризується певною внутрішньою логікою та системністю, що дозволяють вивчати та ідентифікувати явища правової реальності у їх зв'язку та системній єдності; 3) перебуває у зв'язку з іншими формами права, обґрунтовуючи їх роль та співвідношення; 4) здобуває легітимації через визнання у науковому середовищі, у суспільстві та державі; 5) включає рекомендації практичного характеру щодо подальшого розвитку правової науки та практики; 6) впливає на формування індивідуальної та колективної правової свідомості.

З точки зору І. В. Семеніхіна, правова доктрина є «своєрідним підсумком пізнання державно-правової дійсності в конкретний історичний період» [15, с. 27]. Але чи може правова доктрина претендувати на представництво та інтерпретацію державно-правової дійсності після завершення того історичного періоду, у якому вона виникла та набула визнання? Для мети нашого дослідження важливим видається проаналізувати спроможність правової доктрини як форми існування права еволюціонувати та відтворювати правову реальність вже у нових конкретно-історичних умовах.

За висновком Є. Ю. Полянського, і теорія права, і доктрина можуть бути кінцевим результатом розвитку юридичної думки, проте зазвичай теорія знаходиться в постійному русі – у результаті перманентних наукових пошуків майже в усіх її сферах, в той час як доктрина є «стиглим продуктом», який хоча і піддається трансформації, але чинить цьому опір [13, с. 305]. Можна стверджувати, що на відміну від теорії права (яка претендує на об'єктивність, нейтральність, неупередженість), правова доктрина у першу чергу відтворює певну ціннісно-заряджену філософську рефлексію, що більшою мірою орієнтована на точку зору власних творців, аніж на об'єктивну реальність. Водночас, кінцевою метою створення правової доктрини, на нашу думку, є амбітна мета «підкорення світу», або її легітимація шляхом максимально повного та обґрунтованого аналізу правових явищ, а також поширення певних правових поглядів та цінностей, які і виступають своєрідними індикаторами оцінки. Процес легітимації правової доктрини може бути достатньо довгим у часі, оскільки чимало явищ правової дійсності виникають, змінюються чи припиняють існування впродовж років або тривалих історичних періодів, підтверджуючи або спростовуючи переконливі аргументи та логіку авторів доктрини.

Сучасна науково-практична дискусія навколо значення правової доктрини у різних правових системах пов'язана з переосмисленням ролі права в умовах глобалізованого світу. Саме тому актуальним є дослідження тих змін, які відбуваються з міжнародним публічним правом в умовах глобалізації. З урахуванням зазначеного постає питання взаємозв'язку або тотожності феномену фрагментації

МП змінам доктрини МП. На теперішній час це питання залишається недостатньо вивченим та дискусійним.

На думку Є. Ю. Полянського, правовій доктрині притаманні деякі елементи, які не входять до складу ані науки, ані теорії права. І перш за все таким елементом є законодавство, адже саме відповідність законодавства сталій теорії права через певний час стабільності і породжує доктрину [13, с. 307].

У багатьох дослідженнях можна помітити тенденцію застосування категорій «теорія міжнародного права» та «доктрина міжнародного права» як синонімічних. На нашу думку, ототожнення цих понять призводить до ще більшої понятійної плутанини.

Відсутність загальної структури теорії МП, недостатнє уявлення про його систему, безумовно, позначаються на науковій розробці окремих питань науки теорії МП, особливо при дослідженні його джерел, кодифікації, встановлення і заповнення прогалін в теорії МП, визначенні його галузей і їх місця в системі теорії МП [17, с. 3]. Розпад соціалістичної системи і поява нових суб'єктів МП, лібералізація світових економічних відносин, процес глобалізації, реформування в регіональних системах безпеки тощо поставили принципово нові питання щодо функцій МП, ефективності його механізму регулювання [2, с. 4]. Зазначені твердження свідчать про поширення настроїв правового нігілізму, зневіру у спроможності МП. Водночас, недостатньо визначеним залишається питання коректного застосування терміну «фрагментація» в контексті аналізу доктрини МП чи теорії цієї галузі публічного права. Саме тому, на нашу думку, з метою подальшого уникнення понятійної плутанини необхідно шляхом науково-практичної дискусії визначити: 1) чи є процес фрагментації міжнародного права ознакою неспроможності чи девальвації існуючої доктрини МП; 2) чи означає процес фрагментації настільки суттєву кризу МП, що доцільно говорити про початок формування нової доктрини; 3) чи насправді явища фрагментації носять системний характер по відношенню до МП, чи вони можуть бути проаналізовані та подолані в межах існуючої доктрини.

Щодо проблеми верифікації правової доктрини. На нашу думку, надзвичайно важливою складовою «життєвого циклу» правової доктрини є її верифікація, тобто визнання її істинності та авторитету, що дозволяє пересвідчитися у «життєздатності» доктрини, її відповідності явищам правової реальності, які доктрина відображає. Завдяки поширенню плюралістичної методології праворозуміння в теперішній час правова доктрина розглядається як повноправна форма (джерело) права, що має потенціал координації, інтеграції всієї правової системи. Водночас, малодослідженими залишаються історичні шляхи формування правових доктрин, тенденції їх розвитку, інтерпретації та верифікації в межах різних правових систем, конкретно-історичних умов.

На рівні побутової правосвідомості та у професійному середовищі правові доктрини здебільшого сприймаються як «повільні», які у своєму «життєвому циклі» проходять тривалий історичний шлях формування, апробації, вкорінення у правотворчу та правозастосовну практику.

З іншого боку, іронізуючи над сучасними доктринами в умовах інформаційного суспільства, Mark Van Hoecke та Francois Ost вважають, що «сьогодні законодав-

ство і правові доктрини значною мірою пропонуються у формі відривних аркушів: ніхто не має на увазі їх читати і перечитувати. Через короткий час їх частини знімають і викидають геть, замінені новими сторінками, які, у свою чергу, час від часу викидають навіть до того, як вони були використані. Існує постійна гонка з часом, щоб підтримувати юридичну інформацію в актуальному стані» [21, р. 201]. Якщо правова доктрина значною мірою визначається її матеріалом, і ці матеріали постійно змінюються, робота вченого-доктринатора, здається, обмежується пропозицією якогось «продукту швидкого приготування», який має тривалість використання не набагато довшу, ніж прогноз погоди [Там само].

Тому проблема верифікації правової доктрини серед інших аспектів включає проблему її «терміну придатності», тобто певного періоду історичного часу, починаючи з її формування і закінчуючи її спростуванням, девальвацією (або формуванням нової доктрини їй на заміну).

Як стверджує Є. Ю. Полянський, доктрина бере свій початок у минулому, прямо регламентує право сучасності, визначає право майбутнього та постійно функціонує як динамічна категорія, що забезпечує подальший розвиток та вдосконалення права [13, с. 311]. З урахуванням зазначеного можна зробити проміжний висновок, що в основу «життєвого циклу» правової доктрини покладено презумпції її спадковості, лінійності, довічності та динамізму.

Важливо підкреслити, що у Великій українській енциклопедії глобалізаційні трансформації національного права визначено, як «...трансформації права, детерміновані економічною, політичною, правовою, культурною глобалізацією, є відображенням перманентного характеру глобального правого розвитку, посилення взаємодії та взаємозалежності правових систем (національних, міждержавних, міжнародних), їхньої інтеграції» [3, с. 154–156]. Зазначене визначення, як можна помітити, апелює до «перманентного характеру глобального правого розвитку», презюмуючи, що цей розвиток має лінійний характер, тобто знаходиться у відносинах прогресії з глобалізацією: чим більш всеосяжними стають процеси глобалізації, тим більш незворотним є глобальний правовий розвиток. На нашу думку, дійсно можна стверджувати, що глобальний правовий порядок змінюється в залежності від процесів глобалізації. Але чи коректним буде твердження, що ці зміни завжди носять характер розвитку або прогресу? Вважаємо, що це питання також необхідно окремо проаналізувати в контексті стверджуваної фрагментації МП.

О. В. Буткевич акцентує увагу, що «сучасне МП є наслідком тисячолітньої еволюції норм, принципів і інститутів», і нерозуміння цього «стало причиною недооцінки його можливостей вирішувати проблеми міжнародних відносин» [2, с. 5]. На нашу думку, «життєвий цикл» доктрини МП охоплює тисячолітню еволюцію відповідних норм та принципів, включаючи – у тому числі – презумпцію конфліктності, а значить, маючи на увазі постійний, динамічний пошук шляхів розв'язання конфліктів.

На діалектичний характер «життєвого циклу» правової доктрини вказують різні дослідники. Вже згадувані Mark Van Hoecke та Francois Ost визначили, що існує «свого роду діалектичний зв'язок, або скоріше спіральний рух між законом і правовою доктриною, між формулюваннями і описом правових норм, з одного боку, і їх систематизацією, з іншого» [21, р. 197].

Спрямованість правової доктрини у майбутнє, її орієнтація на певний ідеальний образ права підкреслюється такою її ознакою, як прескриптивність. Як зазначає І. В. Семеніхін, правова доктрина має прескриптивний характер, позаяк містить бачення права яким воно має бути, тобто його уявний ідеальний образ, обґрунтовує необхідність і доцільність закріплення норм права, формування нових галузей та інститутів права, їх удосконалення чи реформування [15, с. 28].

Дискусійні аспекти фрагментації міжнародного права. Можна стверджувати, що правова інфраструктура МП – нормативна та інституційна – динамічно розвивається і об'єктивно не завжди адекватно відповідає викликам мінливого міжнародно-правового простору. З іншого боку, на думку О. В. Плотнікова, проблема фрагментації полягає не в ерозії та зменшенні кількості правових норм, а навпаки у вибухоподібному розширенні міжнародно-правової системи. Дане явище у західній доктрині отримало назву проліферації МП. Сутністю процесу проліферації є зростання кількості міжнародно-правових режимів [11, с. 98].

Фрагментація МП є однією з найсуперечливіших проблем сучасної юридичної науки [12]. Явище фрагментації сьогодні розглядають як динамічний процес розщеплення, поділу, «атомізації» МП на частини через виокремлення автономних і самодостатніх правових режимів за допомогою розповсюдження МП на нові сфери відносин, а також створення великої кількості інститутів для управління і контролю [4, с. 109]. Поняттям «фрагментація МП» охоплюється комплекс питань, пов'язаних з визначенням юридичної сили норм МП різного походження, часу видання і призначення, розмежуванням компетенції суб'єктів делегованої правотворчості, визначення критеріїв визнання міжнародної правосуб'єктності осіб приватного права тощо» [14, с. 19]. Комісія ООН з міжнародного права лише прийняла до уваги та почала вивчення явища, яке було відомо за багато років до того. Терміни «плюралізм», «полісистемність» та інші, що використовувалися до того, були замінені єдиним терміном «фрагментація» [11, с. 98–99].

У сучасному вітчизняному науковому дискурсі доволі відчутною є тенденція застереження щодо фрагментації, яка «може призводити до конфліктів усередині системи МП, зокрема, між нормами та режимами, тлумаченням і застосуванням тих самих норм у різних ситуаціях, що, зрештою, створює небезпеку для цілісності системи МП та єдності міжнародного правопорядку» [5]. Процитоване твердження акцентує увагу на ризиках, які потенційно несе фрагментація системі міжнародного права.

У дослідженнях широкого кола науковців можна помітити тенденцію певної «демонізації» феномену фрагментації МП, тобто штучного перебільшення небезпеки фрагментації для сучасного МП та його системи. Як влучно висловився суддя Міжнародного суду ООН Christopher Greenwood, «...коли сутність [фрагментації] було проаналізовано на початку нинішнього тисячоліття, це нагадувало моторошну паніку, з якою зустріли світанок попереднього тисячоліття ті, хто вірив, що кінець світу близький» [19, р. 37].

На думку Anne Peters, «фрагментація вбудована в децентралізовану структуру МП, що є результатом відсутності центрального світового законодавця» [20, р. 5]. Це означає, що фрагментація іманентно притаманна структурі міжнародного права. Розмірковуючи над позитивними та негативними рисами фрагментації та відобра-

женням цього феномену у науковому дискурсі, Anne Peters резюмує: «Міжнародне право фактично є менш фрагментованим, ніж припускає переповнений дискурс», «Диверсифікацію міжнародно-правових режимів маємо вітати як прояв ... спроможності міжнародного права для вирішення глобальних проблем» [20, р. 40].

Важливо підкреслити, що протягом декількох останніх років переосмислення явища фрагментації поступово призвело до більш поміркованого та виваженого усвідомлення, що «фрагментація МП є природним об'єктивним явищем, яке забезпечує розвиток самої системи МП і дозволяє здійснювати якісну адаптацію до сучасних умов цивілізаційного розвитку на всіх рівнях» [10, с. 168].

«...на сучасному етапі криза МП може характеризуватися швидше як момент чи чинник до її трансформації та самоорганізації. Підтвердженням цього слугує сама історія МП, а кризи в МП є доказом його еволюційного розвитку. Вихід з такого кризового стану, як вбачається, знаходиться у балансі внутрішнього та зовнішнього середовища, національних правових систем і МП шляхом міжнародного співробітництва та координації на основі існуючого нормативного каркасу основних принципів МП та загально визнаних принципів права, а також в інституційних інноваціях з їх гарантування та забезпечення [6, с. 373–374].

Поміж різних характеристик МП ХХІ ст. вирізняється риса, яку констатують майже всі дослідники і практики цього права – формування міжнародної (світової) спільноти у якості визначального чинника сутності і подальшого розвитку цього права. Таким чином МП початку ХХІ ст. торує шлях від класичного (вестфальського) етатизму до універсалізму, перетворюючись з міждержавного у право світової спільноти [1, с. 51–52].

Важливо підкреслити, що у Доповіді Комісії ООН з міжнародного права акцентовано увагу, що «Хоча фрагментація може створювати проблеми, вони не такі вже й нові і не носять такого характеру, щоб їх не можна було вирішити за допомогою методів, якими юристи-міжнародники користуються для усунення колізій норм, що виникали й у минулому» [18, с. 214].

Не можна не погодитися, що низка проектів розбудови сучасного МП «нехтує фактором історичного континуїтету в його розвитку і ігнорує питання його генезису, природи і сутності як специфічного регулятора міжнародних відносин» [2, с. 4]. Тому при вирішенні питання співвідношення феномену фрагментації та доктрини МП важливо враховувати складний тривалий історичний шлях формування та «загартовування» цієї доктрини.

Висновки. 1) Феномен фрагментації МП достатньо чітко продемонстрував, що завдяки бурхливим змінам у міжнародно-правовій реальності існує значний дисонанс між наукою та практикою МП, що безпосередньо виявилось: для науки – у неможливості розв'язати всі існуючі протиріччя та обґрунтувати шляхи вирішення накопичених проблем, для практики – у постійному прагненні здолати існуючі теоретичні перешкоди, максимально ефективно врегулювати абсолютно нові шари відносин між комплементарними (додатковими) суб'єктами МП за допомогою явно недостатнього правового інструментарію. 2) Проведений аналіз засвідчив, що, не зважаючи на достатньо строкатий спектр досліджень фрагментації МП, серед дослідників немає єдності щодо сутності феномену фрагментації, причин

цього явища, його негативних та позитивних характеристик, методології подолання фрагментації тощо. Ба більше: застосування самого терміну «фрагментація МП» у контексті змін доктрини/парадигми/теорії/науки свідчить про понятійну плутанину та певною мірою – про заангажованість самого процесу дослідження фрагментації. Для визначення системного зв'язку між феноменом фрагментації МП та змінами доктрини/парадигми/теорії/науки важливою видається широкомасштабна дискусія, елементом якого порядку (доктрини/парадигми/теорії/науки) виступає фрагментація. 3) Можна стверджувати, що на відміну від теорії права (яка претендує на об'єктивність, нейтральність, неупередженість), правова доктрина у першу чергу відтворює певну ціннісно-заряджену філософську рефлексію, що більшою мірою орієнтована на точку зору власних творців, аніж на об'єктивну реальність. Водночас, кінцевою метою створення правової доктрини, на нашу думку, є її легітимація шляхом максимально повного та обґрунтованого аналізу правових явищ, а також поширення певних правових поглядів та цінностей, які і виступають своєрідними індикаторами оцінки. Процес легітимації правової доктрини може бути достатньо тривалим у історичному часі. 4) На нашу думку, можна виокремити наступні ознаки правової доктрини: має тісний зв'язок з правовою наукою; характеризується певною внутрішньою логікою та системністю, що дозволяють вивчати та ідентифікувати явища правової реальності у їх зв'язку та системній єдності; перебуває у зв'язку з іншими формами права, обґрунтовуючи їх роль та співвідношення; здобуває легітимації через визнання у науковому середовищі, у суспільстві та державі; включає рекомендації практичного характеру щодо подальшого розвитку правової науки та практики; впливає на формування індивідуальної та колективної правової свідомості. Надзвичайно важливою складовою «життєвого циклу» правової доктрини є її верифікація, тобто визнання її істинності та авторитету, що дозволяє пересвідчитися у «життєздатності» доктрини, її відповідності явищам правової реальності, які доктрина відображає. Проблема верифікації правової доктрини серед інших аспектів включає проблему її «терміну придатності», тобто певного періоду історичного часу, починаючи з її формування і закінчуючи її спростуванням, девальвацією (або формуванням нової доктрини їй на заміну). В основу «життєвого циклу» правової доктрини покладено презумпції її спадковості, лінійності, довічності та динамізму. На нашу думку, «життєвий цикл» доктрини МП охоплює тисячолітню еволюцію відповідних норм та принципів, включаючи – у тому числі – презумпцію конфліктності, а значить, маючи на увазі постійний, динамічний пошук шляхів розв'язання міжнародних конфліктів. 5) У дослідженнях широкого кола науковців можна помітити тенденцію певної «демонізації» феномену фрагментації МП, тобто штучного перебільшення небезпеки фрагментації для сучасного МП та його системи. 6) Вважаємо, що у процесі глобалізації МП суттєво трансформувалося за рахунок перегляду власної методології на користь антропологічному та аксіологічному підходам, відбулося розширення кола суб'єктів та центрів правотворчості, визнання міжнародної правосуб'єктності людини, виникли та сформувалися нові групи міжнародно-правових відносин, регулювання яких потребує більш спеціалізованих та гнучких правових інструментів та «м'якого права». На нашу думку, можна стверджувати, що «кіль-

кість» зазначених змін утворила нову «якість» МП, що потребує доктринального оформлення. Саме тому феномен фрагментації МП є платформою діалогу теорії та практики МП, маніфестом не руйнації доктрини МП, а її еволюції.

Література

1. Буткевич О. В. Сучасне міжнародне право: продовження «холодної війни» чи початок нової епохи? *Сучасні проблеми міжнародного права*. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : монографія / авт. кол. ; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. С. 41–68.
2. Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права : дис. ... д-а юрид. наук : 12.00.11 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Київ, 2009. 205 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 2 : Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Косяцького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с.
4. Власенко В. Роль фрагментації міжнародного права та процесів глобалізації у становленні екологічної економіки. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 108–110.
5. Гнатівський М. М., Поединок О. Р. Фрагментація міжнародного права: проблема та можливі шляхи її вирішення. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 34. С. 314–323.
6. Задорожна С. М. Теорія та практика функціонування загальних принципів сучасного міжнародного права : дис. ... д-а юрид. наук : 12.00.11 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Київ, 2019. 474 с.
7. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... к.юрид.наук : 12.00.01 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Київ, 2011. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/6/343/8252.html>
8. Кончина К. Фрагментація в міжнародному праві: проблема чи неминучість? *Підп-во, госп-во і право*. 2018. № 12. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/12/68.pdf>
9. Крамер А. Как решить взаимозависимые глобальные проблемы в условиях фрагментированного мира? *Давос 2022*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/how-do-we-resolve-interdependent-global-challenges-in-a-fragmented-world/> (25 мая 2022).
10. Перфильева А. О. Фрагментація міжнародного права як чинник становлення сучасного міжнародного правопорядку. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 162–170.
11. Плотніков О. В. Доктринальне розуміння та оцінка явища фрагментації міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 94–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_11
12. Плотніков О. В. Концепція фрагментації міжнародного права в міжнародно-правовій доктрині: еволюція підходів. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (16–17 травня 2013 р.). О. : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 362–364. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7632/%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці НУ ОЮА*. Т. 17 / голов. ред. М. В. Афанасьєва ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2015. С. 297–313. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7399/Polsanskii%20nauk%20pr17.pdf?sequence=1>
14. Радзівіл О. А. Проблема фрагментації і шляхи її врегулювання в міжнародному повітряному праві. *Юридичний вісник*. 2018. № 2(47). С. 19–27.
15. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 26–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_132_6
16. Тарасов О. В. Зміна парадигми міжнародного права: від закритого етатизму до відкритої багатоманітності. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. Прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Харків : Право, 2013. С. 300–303.
17. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.
18. Фрагментація міжнародного права: труднощі обумовлені диверсифікацією і розширенням сфери охоплення міжнародного права / *Организация Объединённых Наций*. Доклад Комиссии международного права: пятьдесят восьмая сессия. URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2006/russian/chp12.pdf>

19. Christopher Greenwood. Unity and diversity in international law. Part 2/ Edited by Mads Andenas and Eirik Borge. Pp. 37–55. Available at: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/farewell-to-fragmentation/unity-and-diversity-in-international-law/935BEBDDAB1B7DD448CE9390BAB97C3E> (Last accessed: 25.08.2022).

20. Peters Anne. Constitutional Fragments – On the Interaction of Constitutionalization and Fragmentation in International Law (April 7, 2015). *Centre for Global Constitutionalism*. University of St. Andrews, Working Paper No. 2(2015). Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2591370 (Last accessed: 25.08.2022).

21. Van Hoecke M. Legal doctrine in crisis: towards a European legal science / M. Van Hoecke, F. Ost. *Legal Studies*. 1998. Vol. 12. P. 197–215. Available at: https://www.academia.edu/6282232/Legal_doctrine_in_crisis_towards_a_European_legal_science (Last accessed: 25.08.2022).

Анотація

Рогова О. Г., Остапенко О. Г. Фрагментація міжнародного права: трансформація доктрини чи наукового дискурсу. – Стаття.

У статті розглядаються дискусійні аспекти феномену фрагментації міжнародного публічного права.

Проведений аналіз засвідчив, що, не зважаючи на достатньо строкатий спектр досліджень фрагментації, серед дослідників немає єдності щодо сутності феномену фрагментації, причин цього явища, його негативних та позитивних характеристик, методології подолання фрагментації тощо.

На нашу думку, можна виокремити наступні ознаки правової доктрини: має тісний зв'язок з правовою наукою; характеризується певною внутрішньою логікою та системністю, що дозволяють вивчати та ідентифікувати явища правової реальності у їх зв'язку та системній єдності; перебуває у зв'язку з іншими формами права, обґрунтовуючи їх роль та співвідношення; здобуває легітимації через визнання у науковому середовищі, у суспільстві та державі; включає рекомендації практичного характеру щодо подальшого розвитку правової науки та практики; впливає на формування індивідуальної та колективної правової свідомості. Надзвичайно важливою складовою «життєвого циклу» правової доктрини є її верифікація, тобто визнання її істинності та авторитету, що дозволяє пересвідчитися у «життєздатності» доктрини, її відповідності явищам правової реальності, які доктрина відображає. В основу «життєвого циклу» правової доктрини покладено презумпції її спадковості, лінійності, довічності та динамізму.

У процесі глобалізації міжнародне право суттєво трансформувалося за рахунок перегляду власної методології на користь антропологічному та аксіологічному підходам, відбулося розширення кола суб'єктів та центрів правотворчості, визнання міжнародної правособ'єктності людини, виникли та сформувалися нові групи міжнародно-правових відносин, регулювання яких потребує більш спеціалізованих та гнучких правових інструментів та «м'якого права». На нашу думку, можна стверджувати, що «кількість» зазначених змін утворила нову «якість» міжнародного права, що потребує доктринального оформлення. Саме тому феномен фрагментації міжнародного права є платформою діалогу теорії та практики міжнародного права, маніфестом не руйнації доктрини міжнародного права, а її еволюції.

Ключові слова: правова доктрина, фрагментація, міжнародне право, доктрина міжнародного права, глобалізація, легітимація.

Summary

Rohova O. G., Ostapenko O. G. Fragmentation of international law: transformation of doctrine or scientific discourse transformation. – Article.

The article deals with the discussion aspects of the phenomenon of fragmentation in international public law.

The conducted analysis proved that, despite the sufficiently varied spectrum of fragmentation research, there is no unity among researchers regarding the essence of the phenomenon of fragmentation, the causes of this phenomenon, its negative and positive characteristics, the methodology of overcoming fragmentation, etc.

In our opinion, the following characteristics of legal doctrine can be distinguished: it is closely related to legal science; characterized by a certain internal logic and systematicity, which allow studying and identifying the phenomena of legal reality in their connection and systemic unity; is in connection with other forms of law, justifying their role and relationship; acquires legitimacy through recognition

in the scientific environment, in society and the state; includes recommendations of a practical nature regarding the further development of legal science and practice; affects the formation of individual and collective legal consciousness. An extremely important component of the “life cycle” of a legal doctrine is its verification, recognition of its truth and authority, which allows one to verify the “viability” of the doctrine, its correspondence to the phenomena of legal reality that the doctrine reflects. The “life cycle” of legal doctrine is based on the presumptions of its heredity, linearity, longevity and dynamism.

In the process of globalization, international law was significantly transformed due to the revision of its own methodology in favor of anthropological and axiological approaches, there was an expansion of the range of subjects and centers of law-making, recognition of the international legal personality of man, new groups of international legal relations arose and formed, the regulation of which requires more specialized and flexible legal instruments and “soft law”. In our opinion, it can be argued that the “quantity” of the mentioned changes created a new “quality” of international law that requires doctrinal design. That is why the phenomenon of fragmentation of international law is a platform for the dialogue between the theory and practice of international law, a manifesto not of the destruction of the doctrine of international law, but of its evolution.

Key words: legal doctrine, fragmentation, international law, doctrine of international law, globalization, legitimacy.